

להחליק בנוחיות על קליפת בננה

אייל כפכפי

שבתי טבת, עונת הגז: כיתת יורים בבית ג'יז/קלב"ן, איש-דור, ישראל 1992, 524 עמ'

פרשת לבון, שהסעירה את הציבור בישראל מראשית שנות השישים, הדיחה את לבון מכהונתו כמזכ"ל ההסתדרות ופילגה את מפא"י ב-1965, עדיין ממשיכה לחולל ריגושים. הורה ומלידה של 'הפרשה' הוא 'עסק הביש', מעשי חבלה זעירים וכושלים שביצעו שליחי אמ"ן באלכסנדריה ובקאהיר ב-2, ב-14 וב-23 ביולי 1954, ושבעקבותיהם נתלו שניים מהסוכנים הישראלים, מרגל ישראלי חשוב התאבד ועוד מספר בחורים ובחורה אחת הושלכו לכלא ועונו. בעקבות הפרשה התפטר לבון ממשד הביטחון ובן-גוריון חזר משדה-בוקר, בפברואר 1955. לאחר שנים התברר שוועדת החקירה, ועדת אולשן-דורי, אשר ב-1955 הטילה ספק בטענתו של לבון כי 'עסק הביש' נעשה מאחורי גבו וכי הוא לא היה מעורב בו, הוטעה על-ידי עדויות שקר, זיוף והעלמת מסמכים. במהלך 1960 נחשפו עדויות השקר בידי בית המשפט, במשפטו של מפקד הרשת במצרים, ובידי ועדת כהן, ועדת חקירה צבאית שבראשה עמד חבר בית הדין העליון השופט חיים כהן. בוועדה זו גם הוכח ש'עסק הביש' נעשה על-פי הוראות שניתנו מהארץ בסוף מאי ובראשית יוני. כיוון שדיין, הרמטכ"ל דאז, נכח בארץ בעת מתן ההוראות מפי גיבלי, וכיוון שגיבלי לא טען שלבון נתן לו הוראות בסוף מאי אלא בתאריך 16 ביולי 1954 – כלומר לאחר שנעשו שלושה מתוך ארבעת מעשי החבלה שביצעה הרשת – היה בממצאיה של ועדת כהן, שלא פורסמו ולא הועברו ללבון, משום אימות כמעט מושלם של גירסתו. ועדת כהן לא שוכנעה בעניין זיופי המסמכים, אך היועץ המשפטי, גדעון האוזנר, גבה מהמוכירה דליה כרמל הודאה בזיוף שעשתה במו ידה. לאחר כל העדויות האלו פסקה ועדת שרים שלבון לא נתן את ההוראה.

בן-גוריון, למרות שהגיעו לאוזניו יותר מרינונים על מעשי זיוף ועדויות שקר בפרשה זו, גנז אותה במקום להורות על חקירה. בעת מינוי ועדת כהן הוא צמצם את טווח חקירתה באופן שלא יכלה לפסוק מי נתן ומי לא נתן את ההוראה ויצא חוצץ נגד ועדת השרים שזיכתה את לבון. הוא איים על מפלגתו בפרישה מחודשת לשדה-בוקר, איום שגרם להדחת לבון מתפקידו כמוזכיר הכללי של ההסתדרות. בן-גוריון גם טען שאם צריך הדבר להיחקר – עליו להיחקר בפני ועדת חקירה משפטית, למרות שוועדה כזו לא היתה כלולה בחוק הישראלי דאז. הפולמוס התחדש, כאמור, וב-1965 גרם לפילוג מפא"י.

על 'הפרשה' ו'עסק הביש' נכתבו ספרים רבים. בעת משבר 'הפרשה' עצמו נכתבו שני ספרים שטענו לחפותו של לבון ממתן ההוראה ואף הציגו את ההוכחות לכך – הפרשה של דן הורוביץ ואליהו חסין והקנוניה של יהושע אריאלי. מהצד הנגדי חשף בן-גוריון לפני העיתונאי חגי אשד מסמכים, שרובם חסויים עד היום, כדי שיוכיח שאמנם לבון הוא שנתן את ההוראה. תרומה חשובה תרמו בשנים מאוחרות יותר

הספרים שכתב איסר הראל, אנטומיה של בגידה וקם איש על אחיו, וכן ספרו של אביעזר גולן, מבצע סוזאנה. לאחרונה התפרסמה גירסתו המסופרת של רוברט דאסה, המציבה סימני שאלה נוספים על הפעולה במצרים.

לעומת חגי אשד, שבספרו מי נתן את ההוראה פרסם גירסה מעודכנת של התזה שלו משנות השישים המזכה את גיבלי מכל אשמה ב'עסק הביש' והכופרת בזיוף המסמך המרכזי של הפרשה - מכתב גיבלי לדיין מה-19 ביולי 1954, הוכיח איסר הראל בספרו שגירסתו של חגי אשד, למרות שהוא קיבל את כל המסמכים שעד היום שום היסטוריון מקצועי לא זכה לראות, אינה נכונה. גירסתו של איסר הראל היא ששניהם אשמים, גם לבון וגם גיבלי. לאחרונה יצא הספר עונת הגז של שבתי טבת, המנסה לתקן את גירסת אשד בכיוון של הטלת עיקר האשמה על גיבלי, אך מחזיק בגירסת איסר הראל שגם לבון היה אשם ב'עסק הביש'. מי שלא היתה לו כל נגיעה בדבר, על-פי טבת, הוא משה דיין. ואילו בן-גוריון צדק בתביעתו לוועדת חקירה בשנות השישים, אך - לדעתו - הפגם בעמדת בן-גוריון הוא שלא הקפיד לערוך חקירה מאז שנודע לו, ב-1955, שמשוה לא תקין קרה באמ"ן בעניין חקירת ועדת אולשן-דורי.

ספרו של טבת, עונת הגז נחלק לשניים. תיאור אשמתו של גיבלי בתוצאות הטראגיות של משפט טוביאנסקי, שנאשם כמרגל לטובת הבריטים והוצא להורג בעת מלחמת העצמאות, והוא עשוי, אולי נועד, לשכנע את הקורא שתכונות אופי כשל גיבלי הן שמסבירות גם את פעולתו ב'עסק הביש'. עניין טוביאנסקי נחקר מחדש על-פי הוראותיו של בן-גוריון, וטוביאנסקי נמצא זכאי לאחר מותו. כאחראי לכך נמצא ראש המודיעין הצבאי דאז, איסר בארי, שנשפט והוצא מצה"ל בבושת פנים. טבת עומד על כך שגיבלי, שהיה לו חלק חשוב בחקירה הרשלנית ובהוצאה החפוזה להורג, הצליח לא רק לשרוד אלא גם להמשיך ולהתקדם בגרם המעלות של הדרגות והתפקידים בצה"ל, עד שנעשה ראש אמ"ן. החלק השני קלב"ן מתאר שותפות הדוקה ביותר בין גיבלי ללבון וניכור בין משה דיין לגיבלי. כך יוצא, שאם כי טבת מקבל במלואם את הממצאים על זיוף מסמכים ועדויות שקר בפני ועדת אולשן-דורי, נופלת האשמה לא רק על גיבלי, המתואר כיוזם וכמפעיל של 'עסק הביש', אלא גם על לבון, השר - שלדבריו - ידו לא זזה מתוך ידו של ראש אמ"ן שלו, תוך עקיפת הרמטכ"ל.

העיקרון העומד ביסוד ספרו של טבת מתומצת בשורה אחת בהקדמה: 'אפשר לומר שבן גוריון היה "80% אשכול" ורק "20% בן גוריון" והשיעור הזה של עצמיותו - הוא שייחד אותו ועשאו לבן גוריון ההסטורי'.¹

מכאן והלאה אפשר לייחס את השגיאה המרכזית של בן-גוריון שעליה מצביע המחבר - למידותיו המגונות של אשכול, הטבועות גם בבן-גוריון במסגרת ה-80% הלא-אותנטיים של אישיותו. כך אשכול יגלם את המפלגתי, הבלתי ממלכתי, המונע חקירה משפטית של הפרשה. בן-גוריון המזוקק מגולם ב-20%, ואילו היתר נזקף לחובת אשכול, שאיננו מבין כי הממלכתיות המזוקקת מחייבת להזדקק במקרה זה אך ורק למערכת המשפט. כל עוד בן-גוריון התנגד לחקירת 'עסק הביש' גם כשנודע לו

1. ש' טבת, קלב"ן, [תל-אביב] 1992, עמ' 13.

שצריך לחקור, ובמשך שנים ארוכות שבהן עוד ניתן לנהל חקירה יעילה יחסית - הוא בבחינת 'בן-גוריון שנשבה אל בין 'הבלתי ממלכתיים', רק כשיתעקש על חקירה 'משפטית' - יהיה זה בן-גוריון האמיתי ...

טבת מספר שהיחסים בין לבון לגיבלי התהדקו והלכו בראשית 1954, כשגיבלי חזר ארצה ולתפקידו כראש אמ"ן. התמונה המצטיירת אצל טבת היא של חתרנות של לבון וגיבלי יחדיו נגד מעמדו של משה דיין. טבת מתאר את הקרבה הגדולה ששררה בין לבון וגיבלי, גם בדרכי הפתרונות שהם הציעו לבעיות הלוחצות של ישראל עם מדינות ערב ועם המעצמות. שלא כטבת, אני סבורה שלמעשה, אף שלבון היה אקטיביסט באותה תקופה, והעריך מאוד את יהושפט הרכבי - שנעשה אחר-כך לראש אמ"ן - ואת הצעותיו לפעולות מרחיקות לכת בארצות השכנות, יחסו לגיבלי היה מסויג למדי, למרות שהרבה להזמינו ולשאוב ממנו מידע מודיעיני. בעצם, גם לבון וגם דיין כאחד, חשבו את גיבלי לאדם שהתאמתו לתפקידו מפקפקת למדי ויש להחליפו, אם כי שניהם לא מיהרו לעשות זאת.

טבת מתאר היטב את הרקע ל'עסק הביש', כאשר התחזקותו של נאצר והעובדה שהבריטים עומדים לחתום עמו הסכם לפינוי התעלה הפחידו את ממשלת ישראל ואת מערכת הביטחון. במיוחד העסיקה הבעיה את גיבלי, אבל אין סימוכין מוצקים לטענתו של טבת כאילו גיבלי הציע ללבון דרך לשנות את המצב הזה בצינור נפרד, שלא באמצעות דיין. להפך, כאשר גיבלי העביר תזכיר ובו הצעות כיצד להכשיל את ההסכם הממשמש ובא, הוא עשה זאת באמצעות הרמטכ"ל, ובמקרה בולט אחד, כאשר דיין רצה לשנות משהו בתכנית העברת ספינה במצרים או בתעלה, הוא החזיר לגיבלי את התזכיר שלו כדי שיערוך בו תיקונים, ורק אז העבירו ללבון, מבלי ליידע אותו על חילוקי הדעות שהיו לו עם גיבלי בעניין. הקשרים בין גיבלי ללבון ולדיין היו מורכבים. דיין לא יכול היה לערער על כך ששר הביטחון יקבל דיווח מודיעיני מעודכן בכתב ובעל-פה שלא דרך הרמטכ"ל. דיין יזם את ניתוקה של יחידה 131, שעליה היה מופקד גיבלי, ממרותו של איסר הראל, שהיתה מטעם ראש הממשלה שרת, ולבון הסכים לניתוק הזה. שבתי טבת מציג את הניתוק של יחידה 131, ששלוחתה במצרים ביצעה את 'עסק הביש', מאפוטרופסות משותפת של אמ"ן ואיסר הראל, ראש המוסד וראש שירותי המודיעין - כפרי תחושת הקיפוח של לבון ולא כיוזמה של דיין.² מה שטבת כן מספר לנו, אבל איננו מבהיר מספיק, הוא שהכפיפות של יחידה 131 היא 'לראש אמ"ן ודרכו לרמטכ"ל'.³ המידע המודיעיני זרם אפוא ללבון מגיבלי, אבל את האחריות המבצעית, כלומר גם את ההצעות של גיבלי לפעולה, הוא העביר, או על כל פנים היה צריך להעביר, באמצעות דיין. גם עניין זה אינו מובהר היטב בספר⁴ ועלול לבלבל את הקורא.

כאמור, הספר מתאר בדרך כלל כהלכה את הבהלה שאחזה בישראל לקראת חתימת הסכם הפינוי הבריטי ממצרים, אבל באורח משונה הוא ממקם את הידיעה הזו 'כרעם ביום בהיר'⁵ דווקא לאחר שמשה דיין נסע לביקור בארצות-הברית ובצרפת, ב-12

2. שם, עמ' 37.

3. שם, עמ' 38.

4. שם, עמ' 40.

5. שם, עמ' 41.

ליוּלִי. המחבר איננו מציין כל מקור לקביעה זו, המוציאה את דיין מכל ספק של מעורבות ב'עסק הביש'. הקביעה איננה מסתדרת עם העובדות, שכן כבר ממאי ועוד יותר מיוני דנו במשרד הביטחון ובמשרד החוץ בהשלכותיו החמורות של ההסכם. הרעם לא בא ביום בהיר אלא ביום סגריר. טבת טוען ש'מקור מהימן' הודיע ב־14 או ב־15 ביולי שההסכם ייחתם ב־23 ביולי. לזה אין הוא מביא אסמכתא, והזהות בין טיעונים אלה לטיעוני אשד אומרת דרשני. לאחר מכן הוא טוען שבישיבת מטה שר הביטחון מה־15 ביולי 'נדונה השאלה אם יכולה ישראל בתוך שבוע לעשות מעשה, שיחזק את המתנגדים לפינוי הסואץ, יגרום מייד משבר ממשלתי בבריטניה, ויעכב את חתימת ההסכם'. טענה זו אינה מתיישבת עם 'סיכום הישיבה' מה־15 ביולי, הנמצא בגנוזי לבון. בישיבה זו דנו ב־12 עניינים שונים ומגוונים, מבעיות עם שר האוצר ועד לגמל יפו, סוגי תותחים ופגזים, מכון הבדק ורכישת טנקים, ביצורים בירושלים שבועיים לאחר חילופי אש קשים עם קורבנות, ועוד ועוד. רק אחד הנושאים היה 'בת גלים', הספינה 'שתוכננה לעבור דרך מצרי טיראן ולא דרך תעלת סואץ'. קשה לשער שדבר כל־כך מרכזי היה תופס מקום על־כך שולי בישיבה של ה־15 ביולי.

הפעולות של הרשת במצרים תוכננו והחלו להתבצע בעת שדיין היה בארץ, כפי שאפשר ללמוד מכל ספר על הפרשה ומהספר שלפנינו בכלל זה. 'עסק הביש' בוצע בין ה־2 ל־23 ביולי 1954 בקאהיר ובאלכסנדריה. אבל כדי להעניק משמעות מיוחדת לתאריך ה־15 ביולי 1954, שבו נערכה ישיבה של מטה שר הביטחון, טבת טוען שהיה 'רעם ביום בהיר'. למעשה, ב־14 ביולי 1954 התבצעה באלכסנדריה ובקאהיר הפעולה המשולבת, ואולי החשובה ביותר, של 'עסק הביש': הפעלת חומרי נפץ בספריות האמריקניות. 'הרעם ביום בהיר' נועד להדגיש את ה־15 ביולי כתאריך שבו כביכול נתן לבון את ההוראה לגיבלי, לאחר ישיבת המטה. אבידר, שהיה ממלא מקום הרמטכ"ל בהעדר דיין, סיפר בוועדת אולשן-דורי שלאחר אחת הישיבות עם לבון נשאר גיבלי עם לבון, בעוד שהוא, אבידר, לא הוזמן להצטרף. העלבון של אבידר עשה זיכרון זה לחיוני ביותר, אבל למרות זאת הוא לא אמר שמדובר היה דווקא ב־15 ליולי, כפי שדיין אמר - משמו של אבידר - לחבריו בלשכת הרמטכ"ל, אלא באחת הישיבות שהתקיימו בהעדר הרמטכ"ל. הציטוט המקוטע של טבת מפרוטוקול ועדת אולשן-דורי⁶ עלול להטעות מבחינה זו. טבת מצמיד את תיאורו של אבידר את הישיבה ב־15 ביולי לתיאורו את תחושתו כאשר גיבלי נשאר עם לבון לאחר הישיבה, בעוד שבמקור התיאור היה דווקא צמוד יותר לתאריך הרבה יותר מאוחר. וכך עלול הקורא לחשוב שאבידר הצביע על ישיבת מטה שר הביטחון כתאריך מתן ההוראה בידי לבון.⁷

אבידר עצמו, גם בראיון אישי אִתִּי, אמר שלא יכול היה לזכור אז את תאריך הישיבה שבה נעלב בגלל השארת גיבלי עם שר הביטחון. אין כל הוכחה ולא היתה כל הוכחה להצמדת ההוראה כביכול של שר הביטחון לגיבלי ל־15 בחודש. ולעומת זאת בידי לבון היו די הוכחות שב־16 ליולי הוא לא נפגש כלל עם גיבלי, וזה היום שבו מסר גיבלי לרחביה ורדי, מפקד הקת"ם, ולבנצור, מפקד ה־131, כי זה עתה קיבל הוראה משר הביטחון להפעיל את החוליות במצרים. סיפור נוסף, על האנייה שלא תהיה

6. שם, עמ' 42.

7. שם, עמ' 42.

מוכנה בזמן, הבא 'להסביר' מדוע לבון וגיבלי שולפים מהר את ה-131 במקום פעולת העברת 'בת גלים' בסואץ כדי להכשיל את הסכם הפינוי, הוא נטול כל אסמכתא וסותר כאמור את 'סיכום הישיבה' בסעיף על 'בת גלים'. התיאור של טבת כאילו ירד העניין של 'בת גלים' ועלה העניין הדחוף של מניעת ההסכם וזה מה שדחף את גיבלי ולבון לבישול 'עסק הביש', מנוגד לתעודות ולעובדות. 'בת גלים' לא נועדה דווקא למנוע את ההסכם. ראשי מערכת הביטחון - לבון, דיין וכנראה גם גיבלי - רצו להעבירה דרך המצרים ולא דרך התעלה. לכן דנו בעניין בניחותא בישיבה של ה-15 ביולי - ולא דווקא בהקשר של הכשלת ההסכם. בכלל - בישיבה לא דנו בהכשלת ההסכם! העברת הספינה היתה בעיקר המבצע של שרת, שרצה ללחוץ על המצרים בעניין חופש השיט, ובמיוחד להעמידם בניסיון בעת שהם מקבלים את התעלה תחת חסותם על-פי הסכם הפינוי.

האיום בחתימת החוזה בא 'כרעם ביום בהיר', לפי שבתי טבת, ב-14 או ב-15 ליולי. אם כך - כיצד הוא יכול לנסח מיד לאחר מכן ש'אכן, בין 2 ל-23 ביולי ביצעה 131 שורה של פעולות ... סרק שלא שירתו כל מטרה מדינית'.⁸ יוצא שה-2 וגם ה-14 ביולי כבר תוכננו ובוצעו לפני הרעם...

שבתי טבת טוען שהמצרים שהשתלטו על הרשת, בעזרת אלעד, היו חכמים וסיננו את הידיעות על המעצרים באופן מתוכנן. מכל מקום, ב-16 ביולי הופיעו ידיעות בעיתוני ישראל, וטבת מתפעל 'איזה צירוף מקרים'⁹ קרה כאן, ושוגה באופן המעורר תמיהות לגבי מידת הקפדנות הנדרשת ממי שחוקר פרשה כה סבוכה: 'אולם דומה ששום דבר לא ירפה ידיהם של לבון ושל גבלי. ביום ו' 16 ביולי, כך עתיד גבלי להצהיר - למרות הידיעות שנתפרסמו באותו יום שהחוליה כבר פעלה ונתפסה - נתן לו לבון הוראה להפעיל את 131' [ההדגשה שלי - א"כ].¹⁰ זאת טעות קשה: ב-16 התפרסמו ידיעות על חבלה בלבד שאירעה ב-14 ביולי, ורק ב-23 ביולי עתיד להתפרסם אחד המבצעים, ובעקבותיו הרשת. כבר טען אחד מחוקרי הפרשה, משה אהרון גלבוץ ז"ל, בעזרת מסמכים, שלא היה כאן שום 'צירוף מקרים'. הידיעה על מעשי חבלה במצרים שמבצעה לא נתפסו - היא שעוררה את גיבלי לשלוח הוראה נוספת.

בנקודה זו טבת מביא לידיעת הקורא את ההודעה של גיבלי ללבון, שבאה לאחר שאלעד הודיע לגיבלי על תפיסת הרשת. מה שהוא איננו מוסר לקורא זו העובדה שהודעה זו נשלחה לשר הביטחון רק לאחר שאפי עברון תבע מגיבלי התייחסות לידיעות שהופיעו בעיתונות. הודעת גיבלי, מתאריך 26.7.54, שימשה יסוד לתזה של חגי אשד, שביסס עליה את הוכחותיו כי לבון שיקר כשניסה להוכיח שלא הוא נתן את ההוראה.

טבת מביא את הפתק הזה במלואו, מבלי לומר שבא רק לאחר תביעת לבון:

8. שם, עמ' 43.

9. שם, עמ' 56.

10. שם, עמ' 58.

אל: שר הבטחון

מאת: ראש אמ"ן

1. הפרטים על מעבר הסואץ יהיו בידי רק בשעות אחה"צ המאוחרות. הקצין הבקיא בפרטים נמצא בחיפה ולא ניתן להשיגו בשעות הלילה אמש.
2. הבוקר הגיענו מברק ראשון המציין שאנשינו הם בין הנעצרים באלכסנדריה. פרטים ומסיבות המעצר לא נכללו במברק זה. בינתיים נקטנו באמצעים למניעת תקלות נוספות.

ב. גבלי

טבת קובע שהפתק 'מוכיח שגבלי ולבון עודם 'הוגים' בהעברת ספינה בתעלת סואץ "למרות התנגדות דיין" הנמצא בחו"ל". זוהי הטעיה של הקורא. על 'בת גלים' החליט שרת, היושב בינתיים על כס ראש ממשלת ישראל, והוא שפסל את תכניתו של דיין - שלבון הסכים לה - להעביר ספינה בכוח דרך המצרים, כיוון ששרת רצה בהעברת ספינה דרך התעלה ולא כפעולה צבאית. המאמצים של טבת להפריד בין דיין ללבון ולהדביק את האחרון לגיבלי מביאים אותו להעלות ספקולציות לא מבוססות, כמו מזימות משותפות של השניים נגד הרמטכ"ל להעביר את 'בת גלים'. זו אחת הסיבות הטובות להתעלמות טבת מהמכתבים האינטימיים-כמעט של גיבלי לדיין השוהה בחו"ל אשר נמצאים בתיקי ועדת אולשן-דורי בארכיון צה"ל, תיקים שככל הידוע לי ראה אותם שבתי טבת. טבת צודק שהפתק של גיבלי ללבון 'מעורר תמיהות', אבל תמיהות אחרות. התמיהה הראשונה היא ש'בת גלים' היא העניין הראשון ואילו תפיסת אנשינו באלכסנדריה היא העניין השני, וביחס אליו - אין דבר על הוראה כלשהי אלא רק על מניעת 'תקלות נוספות'. גם שמו של אלעד לא נזכר בפתק של גיבלי ללבון מ-26 ביולי 1954, ומשום מה מישוהו הוסיף את השם אלעד בפתק המודפס שהיה בידי הוועדה.

כדי לבסס את התזה של חגי אשד המנוח ושל, של טבת, שלבון היה קשור בקשר שתיקה עם גיבלי, שנתן לו כביכול הוראה להפעיל את יחידה 131, וששניהם ניסו להסתיר מהאחרים את העניין; כדי להוכיח שלבון לא דיבר עם שרת על האירועים מיד לאחר הידיעות הראשונות על הכישלון במצרים ותפיסת האנשים - משתמש שבתי טבת שלא כהלכה ביומן שרת.

ביומן האישי של שרת כתוב שבימים הראשונים לאחר שנודע כי נתפסו אנשים שלנו במעשי טרור במצרים התקיים דיון של חמשת השרים ממפא"י [שרת, לבון, אשכול, גולדה, ארן], ובדיון דיברו על הנושאים הבאים: 'אוניית מלחמה לתעלה, טיבוע אוניית מסחר, חטוף תחת שבוי, ועדת ש"ן סוריה, נתפסו במצרים', ויעקב שרת מעיר שהמלים מתייחסות התייחסות ראשונה ל'עסק הביש'.¹¹ ואילו טבת כותב:

ראש הממשלה ושר החוץ משה שרת, שלא קיבל מלבון שום מידע או הסבר, תמה לפשר הידיעות באמצעי התקשורת. היש בהן ממש? והלא ב-25 במאי הוא הורה ללבון במפורש שעליו לדווח לו מראש על כל פעילות! הייתכן שלבון

11. מ' שרת, יומן אישי, ב, תל-אביב 1978, עמ' 560.

פעל במצרים מאחורי גבו וללא ידיעתו? ב־27 ביולי הוא רושם ביומנו קצרות:
 'נתפסו במצרים', ללמדך שגם אצלו רב הסתום על הנגלה.
 שרת אינו הוגה אמון ללבון, ובטרם ייקח אתו דברים הוא מלקט מידע
 מסביבתו הקרובה.¹²

גם בהקשר הרחב יותר טבת איננו מוסר את הדברים לדיוקם, אבל די בכך שהוא תולש
 את 'נתפסו במצרים' מתוך ישיבה בהשתתפות לבון ושרת יחד עם שרי מפא"י, שדנה בין
 היתר בנושא המצרי, כדי לומר שלבון ושרת לא דיברו על זה: קורא שינבור ביומן שרת
 יגיע למסקנות אחרות, ומדוע לא ינבור? יומן שרת הוא ספר מרתק לא פחות מקלב"ן!
 זאת לומד הקורא מטבת בפסקה נוספת.

למרות העובדה ששרי מפא"י תמהו על משהו שהתרחש במצרים, הרי עדיין אין שרת
 חושד בלבון שנתן הוראה, ולהפך, הוא מתחיל לקוות שהלה נעשה גמיש יותר בעניינים
 הנתונים לריב תמידי ביניהם. אלא שגולדה, שבפניה שיבחה שרת את לבון, היתה 'מתוחה
 וחמורה'. טבת מנתק את התקוות שעלו אצל שרת ביחס ללבון בענייני היום האחרים,
 ומצטט את מה שסיפר שמעון פרס לגולדה בביקור מיוחד שערך אצלה כדי לדווח על השר
 שתחתיו עבד. טבת מצטט מהיומן האישי את דברי פרס על לבון. הצרה היא שגם הדברים
 שכתב שרת לא יכלו להופיע במלואם בכרך היומן שפרסם יעקב שרת - אחרי עריכה
 וצנזורה מטעמי בטחון המדינה. דברי פרס צונזרו כאן אפוא, וגם מתוך מה שפורסם על
 הזוועות שייחס פרס ללבון - טבת ציטט רק חלק, וכך נמצא הקורא מפסיד.

בחינה מדוקדקת של הציטוט של טבת מעלה שהמחבר נמנע מלפרוש את כל מה
 שאמר פרס על לבון, אולי משום שיותר מדי האשמות בבת אחת, ודווקא לאחר
 הידיעות ממצרים, היו עלולות להתפרש בידי הקורא כחתימת המנהל הכללי להדיח את
 השר הממונה עליו. מישהו מהקוראים עלול להרהר שמא אין זה מתפקידו של מנהל
 כללי. גולדה מאיר, שלימים תגלה חשדנות רבה כלפי פרס, היתה אחוזה באותם ימים
 בחשדנות כלפי לבון, ולכן חזרה על דברי פרס לכל פרטיהם באוזני ראש הממשלה
 שרת. מטעמי ביטחון אי-אפשר לחזור על כל האשמות שהטיח פרס בלבון, גם לאחר
 שיעקב שרת פרסם בדבר כי ביומן אביו היה כתוב שלבון פקד להרעיל בארות הערבים
 בחידקים.¹³ אבל גם אם נימנע מלאזכר את האשמות ה'פיקנטיות' ביותר, עוד יישארו
 די האשמות שמי שקנה את ספרו המעניין של טבת, כדאי לו שירשום בצד הציטוט
 בעמ' 60 את הרצ"ב:

לבון נתן הוראות להפציץ בבגדאד ובאנקרה.

לבון זייף את פקודת קיביה 'להרוג ולהשמיד'.

לבון התרברב בכינוס עובדי הביטחון 'אני במשך שנה' [כלומר בזכותו עשה הצבא
 פעולות יותר מאשר בתקופת בן-גוריון].

יחד עם המחמאות שאסור לפרסם ויחד עם מה שפירט טבת, מצטרפת רשימה נוראה
 של האשמות, שאפשר ואפשר לפקפק באמיתותן. לבון לא נתן הוראות להפציץ
 באנקרה ובבגדאד, כפי שהאשים אותו פרס. קרוב לוודאי שהוא גם לא זייף את פקודת
 קיביה. ווודאי שלו היה מזויף, היה עושה כן לא כדי לכתוב 'להרוג ולהשמיד', כמו

12. ש' טבת, קלב"ן, עמ' 60.

13. 'שרת, 'רק הודות ליומן', דבר, 24.9.92.

שאמר פרס לגולדה, על־פי היומן, אלא כדי למחוק מפקודת קיביה את ה'מכסימום אבידות בנפש' שהיתה כתובה שם. להלן נביא את דברי טבת בעניין רגיש זה [דברי פרס הם שעוררו את שרת לקרוא לאיסר, הלה קרא לגיבלי וגיבלי אולי רמוז ב־29.7.54 שללבוך יד במתן ההוראה, שכן שרת הורה לאיסר שגיבלי 'יכתוב דו"ח ואז אקח את לבון בידי'.¹⁴]

אחר כך כותב טבת שהיתה התייעצות שרים ב־3 לאוגוסט אבל התייעצות שרים זו אינה נזכרת ביומן האישי של שרת; אדרבא – מועתק שם מכתב המתייחס להתייעצות השרים שהזכרנו, ולפי המכתב לא סביר שהיתה התייעצות באותו יום.¹⁵ טבת טוען שגם לבון תבע דו"ח מגיבלי, ומכל מקום גיבלי דאג שבנצור יכתוב דו"ח. טבת מביא את דו"ח בנצור ומציין שליד פירוט הידיעות מהעיתונות המצרית על הפעולות שבהן נתפסו הבחורים גיבלי רושם את ההסברים שלו: 'אין בידינו בינתיים כל דוחות אחרים ממקורות שלנו על מסיבות המעצר והתגלותם של הבחורים'. יתר על כן, הוא מוסיף שהנעצרים הם 'יהודים מצריים שהובאו על ידינו לפני שנתיים וחצי לשנת אימונים ארצה והחזרו על ידינו בשליחות התפקיד'. טבת מזכיר שגיבלי השמיט מדו"ח בנצור את ה'הוראה' שגיבלי אמר לו ב־16 ביולי שקיבל מלבון. אבל הסתרת ה'הוראה' מלבון לא מעלה אצל טבת שום בעיה. אצלו גיבלי ולבון עובדים ביחד. עבודה צמודה יותר עם יומן שרת, כפי שניסיתי להראות כאן, עשויה להוביל למסקנה שגיבלי גילה לאיסר, ובאמצעותו לשרת, יותר ממה שגילה ללבון.

המחבר ער מאוד לגבי השקרים של גיבלי, העדות ה'משוננת' שלו בפני ועדת אולשן-דורי. ולמרות אלה, ולאחר שנפסק בבית המשפט, ובוועדת חקירה 'משפטית' – ועדת כהן, שאלו הן עדויות שקר, הוא מסתמך עליהן שוב ושוב, לעתים מבלי לציין את המקור, ובוודאי בלי לציין שאלו עדויות שקר. בוועדת אולשן-דורי מספר גיבלי, ללא כל אסמכתא, שהשר שאל אותו האם הוצאו ההוראות שלו מ־16 ביולי, וגיבלי ענה לו שכן.¹⁶ המחבר, שגישתו לגיבלי היא בדרך-כלל כאל מי שהאמת לא היתה הערך הראשי בחייו, מביא סיפורים כאלה ואחרים בלי להדריך את הקורא מה אמת ומה שקר, או לפחות למה יש גיבוי במסמכים ולמה אין.¹⁷ טבת מביא¹⁸ גירסה שבן-גוריון ליקט, באורח מנותק לגמרי מן ההקשר, מאחד הפרוטוקולים של מזכירות מפא"י. על־פי גירסה זו ובניגוד לכל המקורות האחרים, לבון התנגד לוועדת חקירה משפטית ששרת הציע כביכול כבר ב־1954. אשד עצמו, שהעתיק את המשפטים האלה מבן-גוריון (שציטט אותם במאמריו), החליט לבסוף למחוק אותם,¹⁹ לאחר שנוכח שלגירסה זו אין שחר, אבל טבת משתמש בה, אולי כדי 'להוכיח' את התנגדותו של לבון לחקירה. ליתר ביטחון הוא מצטט בגרשיים, אך איננו חושף את המקור. הוועדה שהקים ראש הממשלה שרת הוקמה כוועדה 'פרטית' לא משום שכך תבע לבון, ושרת

14. מ' שרת, יומן אישי, עמ' 562.

15. שם, עמ' 563.

16. ש' טבת, קלב"ן, עמ' 119.

17. שם, עמ' 112-113.

18. שם, עמ' 101.

19. החיבור המקורי של אשד.

ויתר כביכול על הקמת ועדת חקירה משפטית²⁰ אלא משום שכך החליט שרת, והוא שבחר את שני האנשים שכיהנו בה - לרוע מזלו של לבון ולרוע מזלה של המדינה. למעשה כבר בעת עבודת ועדת אולשן-דורי הודיע טדי קולק לשרת בפירוש מה מתחולל בפניה:

טדי תאר תמונה מחרידה ממצב היחסים בצמרת הבטחון. שר הבטחון מבודד לחלוטין ואיש מהעומדים בראש לא יוכל לדברו לשלום. במהלך החקירה עשו ה'לו יד אחת וקשרו קשר להבאיש ולהכשיל את השר, תפסו את האיש שבא מחו"ל [אברי אלעד] הדריכוהו במפורט כיצד יענה, בכלל זה לימדו לשונו גם לכזב, ובכלל דאגו לתיאום העדויות למען סגור על לבון את מעגל ההרשעה. טדי משוכנע כי אין מנוס מהליכת לבון לאלתר. גם את גיבלי יש להרחיק. בדיין אין לנגוע לעת עתה.²¹

היחס בין הידיעה על השידול לעדויות שקר, שלפי טדי קולק עסקו בו 'העומדים בראש' - כלומר לא רק גיבלי ואנשיו - לבין המסקנה של סילוק לבון והשארת ראשי המערכת בתפקידיהם - הוא מעניין; אך נחזור לטיעונו של טבת. טבת טוען, למעשה, שהוועדה ידעה שלפניה 'עדות מתוזמרת'.²² דומה שהתזה של טבת - לפיה כיוון שאולשן הוא שופט הרי בוודאי הבחין ב'תזמור' העדויות וידע לשקול אותן כעדויות שקר - אין לה על מה לסמוך. ההנחה שהוועדה ידעה כי העדים נגד לבון משקרים ובכל זאת שקלה אותן על כפות המאזניים מוכיחה שלבון נתן את ההוראה גם אם העידו נגדו עדויות שקר וזייפו מסמכים. לאחר כל עדויות השקר והזיופים - התשובה על השאלה הנצחית 'מי נתן את ההוראה' תסתיים גם אצל טבת בתיקו של ועדת אולשן-דורי. לאחר כל הזיופים ועדויות השקר נגדו - לבון בכל זאת אשם.

בצדק מצביע המחבר על התמיהה המרכזית של ועדת אולשן-דורי על לבון, שלא תבע דיווח ולא ערך חקירה²³ אפילו לאחר דו"ח בנצור מ-5.10.54, שלפיו היה ברור כי הפעולה במצרים נעשתה על-פי הוראות מהארץ, אם כי לא נאמר בו דבר על הוראות לבון. לבון ענה על כך כי רצה למנוע חקירות בעת המשפט משום שפרסומן עלול היה להזיק לנאשמים, כהודאה ישראלית במעשה (גם עצם קיומן של חקירות פנימיות עלול להיוודע). המחבר מגלה שב-18 לאוקטובר 1954 ידע נחמיה ארגוב ש'לבון מכחיש היום שנתן פקודה כזאת'.²⁴ זה גילוי חשוב המחזק מאוד את טענת לבון, שאמר בפירוש כי לוועדת החמישה של מפא"י גילה את המצב לאמיתו, בעיקר לאחר דו"ח בנצור, שאת עיקר תוכנו מסר דיין לשרת ב-10.10. עד אז לא היתה לו שום ידיעה אם ניתנה בכלל הוראה מהארץ. החידוש בדו"ח - גם לגבי שרת, למרות שגיבלי כבר רמז על כך לאיסר כנראה בסוף יולי, היה, כפי שמסר דיין, ש'ניתנה הוראה'. טבת, המציג את דיין כמי שנלחם בשקר מתואם בין לבון וגיבלי, מצטט ללא

20. טבת, קלב"ן, עמ' 101.

21. מ' שרת, יומן אישי, עמ' 637.

22. ש' טבת, קלב"ן, עמ' 126.

23. שם, עמ' 129.

24. שם, עמ' 135.

גרשיים את הרהוריו כביכול של דיין על האופציות הפתוחות בפני גיבלי, ומסכם שדיין 'העריך' מה שגיבלי רוצה. האמת, כפי שהיא כתובה ביומן הרמטכ"ל, היא שדיין פשוט נפגש עם גיבלי והוא אמר לו מה הוא חושב ודיין רשם זאת ביומן. 'בנימין' [גיבלי] היה אורח קבוע בלשכת הרמטכ"ל ונפגש עם דיין לא פחות, אלא, קרוב לוודאי, הרבה יותר מאשר נפגש עם שר הביטחון. אבל טבת יוצר רושם שדיין, שאין לו כביכול קשר עם גיבלי, צריך לשער מה גיבלי רוצה.²⁵

התמונה המוצגת בספרו של טבת משה דיין, הן לגבי מערך היחסים בין לבון לדיין והן לגבי קיביה, נראתה אחרת:

לבון ... לא צידד במינוי דיין לתפקיד הרמטכ"ל והעדיף על פניו איש צבא ללא יומרות מדיניות ... אף על פי כן שררה הרמוניה בתקופה הראשונה לעבודתם המשותפת. לבון נקט, אכן, קו אקטיביסטי מנוגד לחלוטין לזה של שרת. ... יתר על כן, לאחר שהרמטכ"ל מקלף הזהיר את בן-גוריון מפני לבון, בגלל אותן פקודות 'הרפתקניות', הטריח דיין את עצמו, כראש אג"ם אז, והלך אל בן גוריון כדי למעט מדברי מקלף ולומר עליהם ש'זה לא בדיוק ככה'. ב-1953 ראה דיין בלבון טירון טרי בענייני בטחון, ומי שאינו מנוסה בעבודה עם אנשי צבא. לדעת דיין נעשה ללבון אי-צדק מסוים בביקורת שמקלף הטיח נגדו. לפיו, 'החולשה של לבון היתה שהוא גילה עולם של עצמה, והוא קיבל דברים כפשוטם ולא הבין עדיין שאנשי צבא מצפים שהדרג האזרחי ירסן אותם'. לפיכך אותן פעולות 'הרפתקניות' שציווה עליהן - ואשר נמנעו עלידי התנגדות מקלף - היו מסוג ההצעות שבאו מאנשי צבא, שציפו ללבון ולסננן עלידי הדרג האזרחי, ולא דוקא יזמות של לבון עצמו. במלים אחרות, לבון היה ירוק ולא שלילי במה שנוגע לפקודות 'הרפתקניות' בראשית כהונתו. גם לאחר שפרץ משבר 'פרשת לבון' ב-1960, יצא דיין כנגד בן-גוריון, שבחמת רוחו האשים את לבון, בחוג-בית על מדשאה בצהלה, שפקד להרוג אזרחים בפעולת-התגמול העקובה מדם בקיביה ...²⁶

כיוון שהספר פורסם עוד בהיות דיין בחיים, אפשר להניח שהוא מבוסס על דיווחים של משה דיין. נימה זו של מאמץ להיות אובייקטיבי כלפי לבון - נעלמה מקלב"ן. כאן טוען טבת שקיביה באה לדיין ולשרון ב'השראת לבון'.²⁷ ואם כבר בקיביה עוסקים אנו, ההשוואה בין טבת בספרו משה דיין לבין טבת של קלב"ן מבהירה את הגישה שאימץ לעצמו עכשיו, כשדיין לא יוכל עוד להסתייג מהאשמת לבון בטבח קיביה. אמנם השמצות וחשדות כלפי לבון היו גם בספר משה דיין. שם מצוטטים דברים שאמר דיין לבן-גוריון ב-1960 ונרשמו ביומנו של האחרון, כאילו לבון מחק שורה מפקודת קיביה כשהוגשה לממשלה, וכאילו לא נועץ בשרת אם לעשות את הפעולה. מהמסמכים על פעולת קיביה המצויים בארכיון צה"ל משני הנוסחים של פקודת קיביה (האחד 'פגיעה

25. שם, עמ' 95.

26. ש' טבת, משה דיין: ביוגרפיה, ירושלים ותל-אביב תשל"ג, עמ' 416.

27. ש' טבת, קלב"ן, עמ' 29, ועוד יותר מכך עמ' 39, שם מייחס טבת את טבח קיביה ל'יזמתו והשראתו' של לבון.

מכסימלית בנפש²⁸ והאחר סתם פגיעה בתושבים), וכן מעדותו של חיים ישראלי, עולה שלבון לא זייף את פקודת קיביה. מבחינה רשמית בן-גוריון היה בחופשה, אך בפועל היה יום-יום בסוירים ובעבודה בטחונית, ומיד לאחריה חזר לנהל את ישיבות הממשלה.²⁹ למי יכול היה לבון להגיש את המסמך המזויף, כשבן-גוריון נמצא בשטח ומנהל בפועל את ישיבת הממשלה הראשונה לאחר קיביה? אפשר לסמוך על חיים ישראלי שסיפור הזיוף לא היה ולא נברא, מה גם שגירסה אחרת של הזיוף רומזת שלבון לא מחק שורה אלא להפך, הוסיף הוראה על השמדת הכפר. אם כך, הרעיון שקיביה באה לדיין ולשרון ב'השראת לבון'³⁰ הוא לפחות דמיוני. טבת היה הרבה יותר מדויק, לדעתי, בספרו הראשון, כשטען שאפשר לומר, שהבסיס למנהיגותו הקרבית [של דיין] נוצר בקיביה.³¹

לסיכום, די בדוגמאות אלו להראות שהספר אינו נקי מאפולוגטיקה ועסוק בטיהור דיין ובן-גוריון מכל רמז של אחריות ל'עסק הביש' ול'פרשה'. העובדה שרק ההיסטוריונים מהצד של בן-גוריון קיבלו עד כה את מלוא המסמכים להצדקת טיעוניהם, בעוד שחשיפת המסמכים לבדיקת טיעוניהם מתנהלת בעצלתיים, אומרת דרשני. מיכאל בר-זוהר וחגי אשד כתבו את ספריהם על-סמך המסמכים שבן-גוריון נתן להם ביד רחבה כבר לפני עשרות שנים. היסטוריון אחר שקיבל את המסמכים הסודיים ביותר על ה'פרשה', ובכלל היו כל גנזיו הסודיים של משרד הביטחון פתוחים לפניו, היה ישראל בר. ישראל בר כבר החל להשיב על סמך המסמכים הסודיים האלה לטענות חברי ועדת השבעה והמתנגדים להדחת לבון, אבל ממש בימים שבהם היה עסוק בהגנה על בן-גוריון ובתקיפת לבון על סמך מסמכים חסויים - הוא נלקח אחר כבוד לבית הסוהר כמרגל. היסטוריונים המבקשים היום לחקור את הפרשה טרם זכו לראות את מרבית המסמכים ששלושה אלה ראו. וכאשר נותנים היום משהו מהמסמכים מוחקים קטעים מאוד רלוונטיים. טבת עצמו ראה ככל הנראה רק חלק מהמסמכים - והסתמכותו על הגירסה הסודית של חגי אשד, המלווה בכמה וכמה מסמכים, יחד עם הביטחון העצמי והחירות שנטל לעצמו לגבי כללים ראשונים של כתיבת היסטוריה, השלימו את החסר.

28. ז' דרורי, 'מדיניות התגמול של שנות החמישים, חלקו של הדרג הצבאי בתהליך ההסלמה', עבודת מ"א, אוניברסיטת תל-אביב 1989.

29. ד' בן-גוריון, דברים כהווייתם, תל-אביב 1965, עמ' 14.

30. ראה לעיל, הערה 27.

31. ש' טבת, משה דיין, עמ' 396.